Γιατί ο Επιτάφιος;

Δρ Αθηνά Παπαχρυσοστόμου
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας
Τμήμα Φιλολογίας
Πανεπιστήμιο Πατρών

1η Δημηγορία Περικλή: 1.140-144

2η Δημηγορία Περικλή: 2.35-46 (Επιτάφιος λόγος)

3η Δημηγορία Περικλή: 2.60-64 (429 π.Χ.)

Σωζόμενοι επιτάφιοι λόγοι

- Λυσίας: *Ἐπιτάφιος τοῖς Κορινθίων βοηθοῖς* (392 π.Χ.)
- Πλάτων, *Μενέξενος*: φανταστικός επιτάφιος Σωκράτη/Ασπασίας (μετά το 386 π.Χ.)
- Δημοσθένης: *Ἐπιτάφιος* (338 π.Χ.)
- Υπερείδης: *Ἐπιτάφιος* (322 π.Χ.) [αποσπασματικά σωζόμενος]

Διαφοροποίηση Επιταφίου Περικλή

- Πρωτότυπες θεματικές παράμετροι
- Ιδιαίτερη έμφαση σε επιλεγμένα θέματα
- Επιχειρηματολογία
- Λεξιλόγιο - σύνταξη

Πατρότητα

Στον Επιτάφιο δεν υπάρχει τίποτα που θα μπορούσε να μην είχε πει ο ίδιος ο Περικλής

1.22.1: ἐγγύτατα τῆς ξυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων

Πλ. *Μενέξενος* (234c): ὑπ᾽ ἀνδρῶν σοφῶν τε καὶ οὐκ εἰκῇ ἐπαινούντων, ἀλλὰ **ἐκ πολλοῦ χρόνου λόγους παρεσκευασμένων**

Επιτάφιος λόγος: έπαινος ἀγήρως

- ἐπιτήδευσις
- πολιτεία
- τρόποι

Διαλεκτική γραμμή προοιμίου (κεφ. 2.35)

- μέριμνα Περικλή για αντικειμενικότητα & πληρότητα λόγου
- captatio benevolentiae
- διαλεκτικός ελιγμός: ***ἄν ἐδόκει*** (***ἀρκοῦν εἶναι***)
- κλιμάκωση: διάκριση ακροατηρίου (ευνοϊκοί γνώστες vs φθονεροί απληροφόρητοι)
- η ισχύς της παράδοσης: ***τοῖς πάλαι οὕτως ἐδοκιμάσθη ταῦτα καλῶς ἔχειν***
- επιτηδευμένη μετριοφροσύνη: ***πειρᾶσθαι … τυχεῖν***

Ευριπίδης, *Μήδεια* 294-301 (431 π.Χ.)

χρὴ δ᾽ οὔποθ᾽ ὅστις ἀρτίφρων πέφυκ᾽ ἀνὴρ
παῖδας περισσῶς ἐκδιδάσκεσθαι σοφούς·
χωρὶς γὰρ ἄλλης ἧς ἔχουσιν ἀργίας
φθόνον πρὸς ἀστῶν ἀλφάνουσι δυσμενῆ.
σκαιοῖσι μὲν γὰρ καινὰ προσφέρων σοφὰ
δόξεις ἀχρεῖος κοὐ σοφὸς πεφυκέναι·
τῶν δ᾽ αὖ δοκούντων εἰδέναι τι ποικίλον
κρείσσων νομισθεὶς ἐν πόλει λυπρὸς φανῇ

Ετεροβαρής προβολή σύγχρονης γενιάς

2.36: Ἄρξομαι δὲ ἀπὸ τῶν προγόνων πρῶτον· δίκαιον γὰρ αὐτοῖς καὶ πρέπον δὲ ἅμα ἐν τῷ τοιῷδε τὴν τιμὴν ταύτην τῆς μνήμης δίδοσθαι. τὴν γὰρ χώραν οἱ αὐτοὶ αἰεὶ οἰκοῦντες διαδοχῇ τῶν ἐπιγιγνομένων μέχρι τοῦδε ἐλευθέραν δι᾽ ἀρετὴν **παρέδοσαν**. [**2**] καὶ ἐκεῖνοί τε ἄξιοι ἐπαίνου καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ πατέρες ἡμῶν· κτησάμενοι γὰρ πρὸς οἷς **ἐδέξαντο** ὅσην ἔχομεν ἀρχὴν οὐκ ἀπόνως, ἡμῖν τοῖς νῦν **προσκατέλιπον**. [**3**] τὰ δὲ πλείω αὐτῆς αὐτοὶ ἡμεῖς οἵδε οἱ νῦν ἔτι ὄντες μάλιστα ἐν τῇ καθεστηκυίᾳ ἡλικίᾳ **ἐπηυξήσαμεν**, καὶ τὴν πόλιν τοῖς πᾶσι **παρεσκευάσαμεν** καὶ ἐς πόλεμον καὶ ἐς εἰρήνην αὐταρκεστάτην. [**4**] ὧν ἐγὼ τὰ μὲν κατὰ πολέμους ἔργα, οἷς ἕκαστα **ἐκτήθη**, ἢ εἴ τι **αὐτοὶ ἢ οἱ πατέρες** ἡμῶν βάρβαρον ἢ Ἕλληνα πόλεμον ἐπιόντα προθύμως **ἠμυνάμεθα**, μακρηγορεῖν ἐν εἰδόσιν οὐ βουλόμενος, ἐάσω· ἀπὸ δὲ οἵας τε ἐπιτηδεύσεως **ἤλθομεν** ἐπ᾽ αὐτὰ καὶ μεθ᾽ οἵας πολιτείας καὶ τρόπων ἐξ οἵων μεγάλα **ἐγένετο**, ταῦτα δηλώσας πρῶτον εἶμι καὶ ἐπὶ τὸν τῶνδε ἔπαινον

Αυτάρκεια

Πλάτων, *Ορ.* 412b: ἕξις καθ’ ἣν οἱ ἔχοντες αὐτοὶ αὑτῶν ἄρχουσιν

2.36.3: τὰ δὲ πλείω αὐτῆς αὐτοὶ ἡμεῖς οἵδε οἱ νῦν ἔτι ὄντες μάλιστα ἐν τῇ καθεστηκυίᾳ ἡλικίᾳ ἐπηυξήσαμεν, καὶ τὴν πόλιν τοῖς πᾶσι παρεσκευάσαμεν καὶ ἐς πόλεμον καὶ ἐς εἰρήνην **αὐταρκεστάτην**

Αυτάρκεια

2.36.3: τὰ δὲ πλείω αὐτῆς **αὐτοὶ ἡμεῖς οἵδε οἱ νῦν ἔτι ὄντες** μάλιστα ἐν τῇ καθεστηκυίᾳ ἡλικίᾳ ἐπηυξήσαμεν, καὶ τὴν πόλιν **τοῖς πᾶσι παρεσκευάσαμεν καὶ ἐς πόλεμον καὶ ἐς εἰρήνην αὐταρκεστάτην**

Αυτάρκεια (θεσμική)

2.37.1: **Χρώμεθα** γὰρ **πολιτείᾳ** οὐ ζηλούσῃ τοὺς τῶν πέλας νόμους, παράδειγμα δὲ μᾶλλον αὐτοὶ ὄντες τισὶν ἢ μιμούμενοι ἑτέρους

[Αριστ.] *Αθ. Πολ.* 41.2: ἀφ᾽ ἧς **ἀρχὴ δημοκρατίας** ἐγένετο

2.37.1: καὶ ὄνομα μὲν διὰ τὸ μὴ ἐς ὀλίγους ἀλλ᾽ ἐς πλείονας οἰκεῖν **δημοκρατία** κέκληται

Αυτάρκεια οικονομική/υλική

2.38.2: ἐπεσέρχεται δὲ **διὰ μέγεθος τῆς πόλεως ἐκ πάσης γῆς τὰ πάντα**, καὶ ξυμβαίνει ἡμῖν μηδὲν οἰκειοτέρᾳ τῇ ἀπολαύσει τὰ αὐτοῦ ἀγαθὰ γιγνόμενα καρποῦσθαι ἢ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων

Αριστοφάνης, *Ὧραι*, απόσπ. 581

(*ap*. Αθήν. 9.327b: ὁ χαρίεις Ἀριστοφάνης εἶπεν **ἐπαινῶν τὰς καλὰς Ἀθήνας**)

ὄψει δὲ χειμῶνος μέσου σικυούς, βότρυς, ὀπώραν

…

<ἆρ᾽ οὐ> μέγιστον ἀγαθόν, εἴπερ ἔστι δι᾽ ἐνιαυτοῦ
ὅτου τις ἐπιθυμεῖ λαβεῖν;

Αριστ. *Πολιτικά* 1326b: τὸ πάντα ὑπάρχειν καὶ δεῖσθαι μηθενὸς **αὔταρκες**

2.36 **αὐταρκεστάτη (πόλις)**

- 2.37 **θεσμική** αυτάρκεια
- 2.38 **οικονομική** αυτάρκεια
- 2.41 **υπαρξιακή & πολιτισμική** αυτάρκεια

Αυτάρκεια υπαρξιακή & πολιτισμική

2.41: Ξυνελών τε λέγω τήν τε **πᾶσαν πόλιν** τῆς **Ἑλλάδος παίδευσιν** εἶναι

καὶ **καθ᾽ ἕκαστον** δοκεῖν ἄν μοι **τὸν αὐτὸν ἄνδρα** παρ᾽ ἡμῶν ἐπὶ πλεῖστ᾽ ἂν εἴδη καὶ μετὰ χαρίτων μάλιστ᾽ ἂν εὐτραπέλως **τὸ σῶμα αὔταρκες παρέχεσθαι**

2.41.3: μόνη γὰρ τῶν νῦν **ἀκοῆς κρείσσων** ἐς πεῖραν ἔρχεται

2.41.4: **τοῖς τε νῦν καὶ τοῖς ἔπειτα θαυμασθησόμεθα**

οὐδὲν προσδεόμενοι οὔτε Ὁμήρου ἐπαινέτου

πανταχοῦ δὲ **μνημεῖα** … **ἀίδια** ξυγκατοικίσαντες

2.41.5: περὶ τοιαύτης οὖν πόλεως … γενναίως μαχόμενοι ἐτελεύτησαν

Η δυναμική της ουσιαστικοποιημένης μετοχής

2.41.5: περὶ τοιαύτης οὖν πόλεως οἵδε τε γενναίως **δικαιοῦντες** μὴ ἀφαιρεθῆναι αὐτὴν **μαχόμενοι** ἐτελεύτησαν, καὶ τῶν λειπομένων πάντα τινὰ εἰκὸς ἐθέλειν ὑπὲρ αὐτῆς κάμνειν

Η δυναμική της ουσιαστικοποιημένης μετοχής

2.41.5: περὶ τοιαύτης οὖν πόλεως οἵδε τε γενναίως **δικαιοῦντες** μὴ ἀφαιρεθῆναι αὐτὴν **μαχόμενοι** ἐτελεύτησαν, καὶ τῶν **λειπομένων** πάντα τινὰ εἰκὸς ἐθέλειν ὑπὲρ αὐτῆς κάμνειν

Τυρταίος (απόσπ. 12.13-15): **ξυνὸν δ᾽ ἐσθλὸν**

πόλις = πολίτες

2.43.1: καὶ **οἵδε** μὲν **προσηκόντως** τῇ **πόλει τοιοίδε ἐγένοντο**

οἵδε → **πόλει** → **τοιοίδε**

2.43: καὶ οἵδε μὲν προσηκόντως τῇ πόλει τοιοίδε ἐγένοντο· τοὺς δὲ λοιποὺς χρὴ ἀσφαλεστέραν μὲν **εὔχεσθαι**, ἀτολμοτέραν δὲ μηδὲν **ἀξιοῦν** τὴν ἐς τοὺς πολεμίους διάνοιαν **ἔχειν**, **σκοποῦντας** μὴ λόγῳ μόνῳ τὴν ὠφελίαν, ἣν ἄν τις πρὸς οὐδὲν χεῖρον αὐτοὺς ὑμᾶς εἰδότας μηκύνοι, λέγων ὅσα ἐν τῷ τοὺς πολεμίους ἀμύνεσθαι ἀγαθὰ ἔνεστιν, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν τῆς πόλεως δύναμιν καθ᾽ ἡμέραν ἔργῳ **θεωμένους** καὶ ἐραστὰς **γιγνομένους** αὐτῆς, καὶ ὅταν ὑμῖν μεγάλη δόξῃ εἶναι, **ἐνθυμουμένους** ὅτι **τολμῶντες** καὶ **γιγνώσκοντες** τὰ δέοντα καὶ ἐν τοῖς ἔργοις **αἰσχυνόμενοι** ἄνδρες αὐτὰ ἐκτήσαντο, καὶ ὁπότε καὶ πείρᾳ του σφαλεῖεν, οὐκ οὖν καὶ τὴν πόλιν γε τῆς σφετέρας ἀρετῆς **ἀξιοῦντες** στερίσκειν, κάλλιστον δὲ ἔρανον αὐτῇ **προϊέμενοι**. κοινῇ γὰρ τὰ σώματα διδόντες ἰδίᾳ τὸν ἀγήρων ἔπαινον ἐλάμβανον καὶ τὸν τάφον ἐπισημότατον

2.43: καὶ οἵδε μὲν προσηκόντως τῇ πόλει τοιοίδε ἐγένοντο· τοὺς δὲ λοιποὺς χρὴ ἀσφαλεστέραν μὲν εὔχεσθαι, ἀτολμοτέραν δὲ μηδὲν ἀξιοῦν τὴν ἐς τοὺς πολεμίους διάνοιαν ἔχειν, σκοποῦντας μὴ λόγῳ μόνῳ τὴν ὠφελίαν, ἣν ἄν τις πρὸς οὐδὲν χεῖρον αὐτοὺς ὑμᾶς εἰδότας μηκύνοι, λέγων ὅσα ἐν τῷ τοὺς πολεμίους ἀμύνεσθαι ἀγαθὰ ἔνεστιν, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν τῆς πόλεως δύναμιν καθ᾽ ἡμέραν ἔργῳ θεωμένους καὶ ἐραστὰς γιγνομένους αὐτῆς, καὶ ὅταν ὑμῖν μεγάλη δόξῃ εἶναι, ἐνθυμουμένους ὅτι τολμῶντες καὶ γιγνώσκοντες τὰ δέοντα καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αἰσχυνόμενοι ἄνδρες αὐτὰ ἐκτήσαντο, καὶ ὁπότε καὶ πείρᾳ του σφαλεῖεν, οὐκ οὖν καὶ τὴν πόλιν γε τῆς σφετέρας ἀρετῆς ἀξιοῦντες στερίσκειν, κάλλιστον δὲ ἔρανον αὐτῇ προϊέμενοι. κοινῇ γὰρ τὰ σώματα διδόντες ἰδίᾳ τὸν ἀγήρων ἔπαινον ἐλάμβανον καὶ τὸν τάφον ἐπισημότατον

έπαινος

εκδημοκρατικοποιημένος / δημοκρατικός

2.34.4: ξυνεκφέρει δὲ ὁ βουλόμενος καὶ ἀστῶν καὶ ξένων, καὶ γυναῖκες πάρεισιν

εξορθολογισμένος & ανθρωποκεντρικός

Ο *ἀγήρως* έπαινος

2.43.2: **κοινῇ** γὰρ τὰ σώματα διδόντες **ἰδίᾳ** τὸν ἀγήρων ἔπαινον ἐλάμβανον

2.43.4: τὸ εὔδαιμον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δ᾽ ἐλεύθερον τὸ εὔψυχον **κρίναντες**

«Μύρτις»

© Μανώλης Παπαγρηγοράκης, Επίκουρος Καθηγητής Ορθοδοντικής ΕΚΠΑ

Δημοσθένης, 20 (*Περὶ τῆς ἀτελείας πρὸς Λεπτίνην*).141-142

μόνοι τῶν πάντων ἀνθρώπων ἐπὶ τοῖς τελευτήσασι

δημοσίᾳ ποιεῖτε λόγους ἐπιταφίους …

καίτοι τοῦτ᾽ ἔστι τοὐπιτήδευμα ζηλούντων ἀρετήν, οὐ

τοῖς ἐπὶ ταύτῃ τιμωμένοις φθονούντων …ταῦτ᾽, ὦ

ἄνδρες᾽ Αθηναῖοι, δικαιοσύνης, ἀρετῆς, μεγαλοψυχίας

ἐπιδείγματα